

A RÉGI ÉS ÚJ GONDOK A KIRENDALT VÉDŐI MUNKÁBAN

A jogállamiság alapvető eleme az emberi jogok érvényre juttatásának követelménye. Az emberi jogok érvényesítése kapcsán azonban az állam aktivitásra is köteles, biztosítani kell a joggyakorlás feltételeit, jogszabályi és intézményei kereteket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az egyén képes legyen érvényesíteni alapjogait.

A büntetőeljárásban ilyen – nemzetközileg is általánosan elismert, befogadott – alapjog a tisztességes eljáráshoz való jog, a védelemhez való jog.

Mindkét alapjog érvényre juttatása szükségessé teszi, hogy az eljárásban színre lépjen egy olyan szereplő is, aki jogilag képzett és ily módon képes ellensúlyozni a hatóság tagjainak hasonló felkészültségét, másrésztől azonban egyetlen kötelessége a terhelt segítése.

Ez a szereplő nyilvánvalóan nem más, mint a hivatásos védő, az ügyvéd, aki a feladat bizalmi jellege folytán főszabályként munkáját a terhelt vagy hozzátartozója választása, megbízása alapján látja el.

A modern jogállamok az életviszonyok összetettsége folytán összetett joganyaggal dolgoznak, ezért az államnak kötelessége, hogy polgárai részére biztosítsa a joghoz való hozzájutást, azaz a jogi segítségnyújtást. Témánk szempontjából kizárólag a büntetőeljárásra szorítokozom, ezért mellőzöm a jogi segítségnyújtás más állami megoldásainak kifejlődését és jelenlegi formáját. Mindössze utalni kívánok arra, hogy a polgári jogvitákban, ideértve a peren kívüli ügyeket is, az állam abból az elvből indul ki, hogy kizárólag az anyagilag rászorulóknak kell állami segítséget nyújtani és biztosítani a jogi képviselő igénybevételének lehetőségét.

Ezzel szemben a büntetőeljárásban egyrészt a terhelti részvétel egy jogi kényszerhelyzetből fakad, másrészt a jogállam érdeke is az, hogy a rendőrségi, ügyészségi apparátusának túlsúlyából eredő hibákat megpróbálja kiküszöbölni, megakadályozni az egyoldalúságból fakadható tévedéseket, azaz ez okból is szükséges egy adott esetkörben az ellensúly kötelező beépítése. A büntetőeljárásban tehát a rászorultság elve mellett működik a kötelező védelem elve, azaz, ha a terhelt nem választ védőt, anyagi helyzetétől függetlenül a hatóság kirendel számára.

A büntetővédelem kirendelés alapján történő ellátása szinte minden államban másképp került szabályozásra, részben a történelmi hagyományok, részben a büntetőeljárás rendszerek különbözősége, részben a gazdasági fejlettség okán.

Magyarországon a kirendelt védői intézménynek jó és valljuk be, bizonyos értelemben rossz hagyományai is vannak. Az írás keretei nem teszik lehetővé,

hogy ezzel részletesen foglalkozzam, azonban szükségesnek tartom, hogy a most már mintegy két éve hatályban lévő, 1998. évi XI. törvény új rendelkezései fényében megvizsgálja a mai helyzetet.

1. A kötelező védelmet involváló esetek köre részben szűkül, részben bővül.

A büntetési tétel súlyossága, ami már korábban ez eljárás megindulásától kötelezővé tette a védelmet, most már csak a tárgyalási szakban indokolja a védő kirendelését. (Be. 242. § (1) bekezdés b) pontja)

A rendelkezés törvényhozói indoka a jogalkotási folyamat azon szakaszából ered, mikor is az elképzelés az volt, hogy az új büntetőeljárás rendszerben a nyomozati eljárás kizárólag a vád előkészítését szolgálja, azaz a bizonyítás a tárgyaláson zajlik majd és így a nyomozati cselekményeken való védői részvétel szükségtelen, indokolatlan. Önmagában a bűncselekmény súlyossága folytán tehát nem indokolt, hogy az állam a terhelt részére már a nyomozati szakban is védőt rendeljen ki.

A törvényalkotási folyamat és véleményem szerint a hatályba lépett törvény alkalmazása azonban olyan irányt vett, hogy továbbra is meghatározó (adott esetben ügydöntő) jelentőségű a nyomozati eljárás során lefolytatott bizonyítás, ezért megfontolandó, hogy már a nyomozás során kötelező legyen a védelem a súlyos megítélés alá eső bűncselekményeknél.

Remélhető ugyanis, hogy az előzetes letartóztatások száma fokozatosan visszaszorul, azaz a kötelező védelem esetei között is hátrébb szorul ez a kirendelési ok, ezért lenne fontos, hogy egy meghatározott büntetési tétel esetén már, függetlenül attól, hogy egyéb kirendelési ok fennáll-e, már a gyanúsítottá nyilvánítás kezdetétől álljon rendelkezésre a terhelt segítője, a védő.

2. A kötelező védelem esetei – így áttételesen természetesen a kirendelési kör is – bővültek a pótmagánvádló intézményére tekintettel, hiszen a törvény helyesen úgy rendelkezik, hogy pótmagánvádló fellépése esetén – akinek mint tudjuk, kötelező a jogi képviselete – a terhelt részére is védőt kell kirendelni. A törvényhozó ugyanis helyesen abból indul ki, hogy a tisztességes eljárás, a fegyveregyenlőség elve megköveteli, hogy ha a vádat a tárgyaláson jogi felkészültséggel rendelkező személy képviseli, segíti, akkor a vádlott segítségére is hasonló kvalitású személy álljon rendelkezésre.

Ennek a helyes gondolatnak a fényében kevésbé érthető, hogy ügyésznek a tárgyaláson való részvétele esetén miért nem kötelező a védelem, miért csak akkor köteles a bíróság kirendelésre, ha a vádlott ezt kifejezetten kéri. (Az ügyésznek a tárgyaláson való kötelező részvételi esetei egyébként nagyrészt lefedi a kötelező védelem körét, mindössze az a nem jellemző ügycsoport marad ki, amikor az ügyész részvétele a bíróság kötelezésén vagy egyoldalú részvételi szándékának bejelentésén alapul.) Ezen esetek alacsony száma lehetővé tenné a tiszta jogi

helyzet megteremtését, azaz, hogy a védő kötelező legyen minden olyan esetben, amikor a vádat akár ügyész, akár pótmagánvádló képviseli.

3. A védői kötelezettségek törvényben való megjelenítése (Be. 50. § (1) bekezdés) értelemszerűen a kirendelt védői munkát érintik döntően, hiszen a meghatalmazás visszavonásának korlátlan lehetőségével a megbízásos ügyekben a terhelt érdeke eddig is biztosítható volt.

A gyakorlatban a törvényben meghatározott védői kötelezettségek közül az előzetes letartóztatásban lévő terhelttel való késedelem nélküli kapcsolatfelvétel és kapcsolattartás követelménye okozza a legtöbb gondot.

Ismert, hogy ebben a témában korábban az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, újabban pedig a Magyar Helsinki Bizottság folytatott le alapos, sok megszívlelendő tanulsággal szolgáló vizsgálatot.

Véleményem szerint a tanulságokat a kirendelő hatóságoknak, a büntetés-végrehajtási intézeteknek és természetesen a védőknek is le kell vonni.

Noha a két vizsgálat között több év telt el, a helyzet alig változott, bár megkockáztatom azt a kijelentést, hogy a legutóbbi egy-két évben a javulás jelei láthatók.

A helyzettel azonban természetesen nem lehetek elégedett gyakorló védőként, kamarai vezetőként és büntetőeljárás joggal foglalkozó szakemberként sem. Meggyőződésem azonban, hogy a helyzet javulásához jogszabályi korrekciókra, jogalkalmazási változásokra és természetesen a védői kar munkája színvonalának emelésére együttesen szükség van.

A következőkben néhány megoldásra váró problémakört vetnék fel, adott esetben megoldási javaslattal együtt.

a) A büntetés-végrehajtási intézetekben haladéktalanul – persze megfelelő költségvetési támogatással – ki kell alakítani a kellő számú ügyvédi beszélőt. Tarthatatlan például az a helyzet, hogy a kecskeméti BV Intézetben mindössze egy ügyvédi beszélő áll rendelkezésre, ami azt jelenti, hogy adott esetben a védőknek több órát is várakozniuk kell. Tekintettel arra, hogy az adott megyén belül Baja például több, mint 100 km-re van a megyeszékhelytől, ez azt jelenti, hogy egy Baján folyamatban lévő büntetőeljárásban egy kirendelt bajai ügyvéd úgy kell, hogy belátogasson a megyeszékhelyen lévő börtönbe, hogy teljesen bizonytalan, hogy az egyébként is rövidre szabott látogatási időben egyáltalán be tud-e jutni a terhelthez.

A védői beszélő objektív feltételeit tehát az államnak kötelessége javítani, mert csak így támaszthat követelményeket, a védelmet ellátó ügyvédi karral szemben.

b) A kirendelő hatóságok számára kötelezővé kell tenni, hogy a kirendelt védő személyén túl annak címéről, telefonszámáról stb. a terheltet haladéktalanul

tájékoztatassák annak érdekében, hogy a kapcsolatfelvételt ő maga is kezdeményezhesse.

c) Meg kell teremteni a jogszabályi és technikai feltételeit annak, hogy a kirendelt védők általuk kezdeményezetten is felvehessék és tarthassák telefonon is kapcsolatot a fogva lévő terhelttel.

A törvény ugyanis (helyesen) nem a személyes kapcsolatfelvétel kötelezettségét írja elő a védőnek. Az írásbeli kapcsolatfelvétel azonban nehézkes, a mai korban nyilvánvalóan a legadekvátabbnak a telefonkapcsolat tűnik, ezért véleményem szerint ezen a téren is az állam felelős szerveinek haladéktalanul valódi megoldást kell találniuk. Szerencsére ma már csak jogtörténeti kuriózumnak számít az az álláspont, amely 1997-ben a Belügyminisztérium hivatalos álláspontjaként jelent meg: „Kiváltképp jogsértő az a gyakorlati megoldás, amely szerint egyes büntetés-végrehajtási intézetekben elhelyezett előzetes letartóztatottaknak módjuk nyílik a nyilvános telefonkészülékek használatára. Az ilyen készüléken hívott fél kiléte ti. eleve megállapíthatatlan, az pedig absurdum, hogy a hatóság éppen az eljárással szorongatott fogvatartott „szavahihetőségében”, megbízhatóságában bízva reménykedhet abban, hogy a védőjével beszél és érvényesítheti így a kényszerintézkedés eredeti célkitűzéseit, nevezetesen azt, hogy a terhelt fogvatartásával a mozgásszabadságában való korlátozásával, az összebeszélés fizikai lehetőségeinek kizárásával csökkentheti az eljárás megghiúsításának, megnehezítésének, veszélyeztetésének reális kockázatát.

S itt nem csupán arról van szó, hogy a védelemhez fűződő jogot leíró normák kiterjesztő értelmezésének eredményeként szentesített ilyen gyakorlattal esetleg korlátozzuk, sértjük a kényszerintézkedés elrendelését megalapozó és a védelem érdekeivel kétségkívül konkuráló eljárási célkitűzések érvényesíthetőségét, hanem kifejezetten arról, hogy a nyilvános telefonállomás igénybevételének engedélyezése – éppen a hívott fél kilétének ellenőrizhetetlensége folytán – eleve jogsértő.

Nem beszélhetünk ugyanis a jogállami alkotmányos értékek, érdekek védelméről akkor, ha a védelem számára olyan jogot biztosítunk, amely éppen más, úgyszintén alkotmányos értékeket óvni hivatott eljárási érdekek érvényesülését lehetetleníti el.”

Az eltelt 8 év ebből a szempontból történelmi távlatba helyezi a fentieket, hiszen ma már sem a jogalkotók, sem a jogalkalmazók nem kérdőjelezzik meg a letartóztatottnak a védőjével való telefon útján történő kapcsolattartás lehetőségét, „mindössze” a technikai feltételeit kell megoldani annak, hogy a védő által kezdeményezett beszélgetések is gördülékenyen bonyolíthatók legyenek.

d) A kirendelt védői problematikáról szólva nem kerülhető meg az ügyvéd részére az állam által fizetendő, illetve előlegezendő díj összege sem.

A piacgazdaság, az ügyvédi hivatás hihetetlen mértékű átalakulása, az adójogszabályok és más állami intézkedések az ügyvédi szolgáltatást „piacosították”

és ez akkor is így van, ha a kar döntő része igyekszik megőrizni a foglalkozás hivatásrendi elemeit.

Mindebből egyértelműen következik számomra, hogy az államnak, amely a büntető igazságszolgáltatás monopóliumával rendelkezik és ezért nemzetközi egyezmények által is kötelezettek annak fenntartásáról minden szempontból gondoskodni köteles, ennek részeként biztosítani kell az általa hatósági rendelkezéssel bevont segítők (tolmács, szakértő, kirendelt védő) munkájának megfelelő ellenértékét. Ez az írás nem közgazdasági tárgyú szaklapban jelenik meg, és magam is csak botcsinálta közgazdász vagyok, ezért megengedem magamnak, hogy részletes kifejtés és számítások közreadása nélkül egyszerűen csak kijelentsem, hogy az ügyvédi munka költségtényezőinek figyelembevételével ma minimálisan az óradíj alsó határa 5.000.- Ft-ban húzható meg, azaz az ügyvédi működés ezen összeg alatt kifejezetten ráfizetéses. Ez az összeg semmiképpen sem eltúlzott, gondoljunk akár a büntetőeljárás más módon segítő tolmácsok ezen összeg többszörösét is elérő óradíjára, illetve arra, hogy a védőnél kizárólag a nyomozati cselekményen, védői beszélőn, illetve a tárgyaláson való tényleges részvétel óra ellenértékét fizetik meg, míg a felkészülés, irattanulmányozás, a szabadlábban való terhelten való konzultáció idejére nem jár semmiféle díjazás, azaz az óradíjnak tartalmaznia kell az erre az időre eső munka ellenértékét is.

A pénzről szólva nem hagyhatom említés nélkül az 1998. évi XI. törvény egyik legnagyobb „vívmányát”: A rászoruló terhelt részére az állam mostantól már nem csak előlegezi, de fedezi is a kirendelt védő díját. Ezzel sikerült megszüntetni egy, az Emberi Jogok Európai Egyezményébe ütköző korábban okkal kifogásolt helyzetet, mely szerint az állam a bűnösnek kimondott, nincstelen rászoruló terheltet is kötelezte a kirendelt védő díjának utólagos megtérítésére. Nyilvánvaló, hogy fonák helyzet egy ráfizetéses tevékenységnél olyan szakmai követelményeket támasztani, amelyek teljesítésének a minimális anyagi feltételei sincsenek meg.

Indokolatlan és érthetetlen negatív diszkriminációnak tartom, hogy az egyébként is alacsony összegben megállapított védői óradíjnak csak az 50 %-át fizetik ki a fogvatartottal lebonyolított beszélő időtartamára. Ráadásul kizárólag a beszélő tényleges időtartamára jár a díjazás, holott, az utazásra (gondoljunk csak a Baja-Kecskemét példára), gyakran a többszörös időt kell az ügyvédnek rászánni.

Itt tartom szükségesnek felhívni a figyelmet arra az ellentmondásra, hogy az az alapvetően természetesen helyeselhető jogállami megoldást, hogy 2005. január 1-jétől az előzetes letartóztatást főszabályként büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani, ez a megyék nagy részében tovább nehezíti a kirendelt védő és a fogvatartott személyes kapcsolattartását. Ez új helyzet önmagában is indokolja a távbeszélő oda-vissza alapon való használatának szükségességét.

4. Az új büntetőeljárás törvény megszüntette az ügyvédi iroda, mint jogi személy kirendelhetőségét, így ma már kizárólag személy szerint ügyvéd rendelhető ki. Ezzel összhangban az 1998. évi XIX. törvény (Üt.) kötelezte a területi kamarákat a hatóság által kirendelhető ügyvédek névjegyzékének összeállítására. Az Üt. helyesen nem tartalmaz útmutatást a jegyzék összeállítása tekintetében, mindössze

azt a kötelezettséget rója a kamarára, hogy a névjegyzéknek biztosítania kell a büntetőeljárás zavartalan menetét.

A kamarák élnek is ezzel a „szabadsággal”, és többféle módszert alkalmaznak a jegyzék összeállításánál. A legáltalánosabb módszer, hogy a névjegyzékbe minden, a kamarába bejegyzett ügyvédet felvesznek, néhány kamarában külön megjelölik azoknak a nevét, akik kifejezetten kérik, hogy számukra a hatóság biztosítson kirendeléseket. A nagyobb létszámú kamarák és a kisebb kamarákban, adott esetben a megyeszékhelyen – ahol arányosan a legtöbb ügyvéd van – lehet azt a megoldást választani, hogy önkéntes jelentkezés alapján lehet a pártfogó ügyvédi, illetve a büntető kirendelési listára felkerülni.

A névjegyzék összeállításának tapasztalataiból levonható az a következtetés, hogy míg az ügyvédi kar jelentős része a büntető kirendelések ellátásától idegenkedik, azt tehernek érzi (részben szakmai idegenkedés, részben az alacsony díjazás miatt), az ügyvédi létszám növekedésével párhuzamosan növekszik azoknak a száma, akik a kirendelések ellátására vállalkoznak, ezért a kirendelések (igazságos) elosztása – mint arról még a későbbiekben szólok – mind fontosabb kérdéssé válik.

A kirendelések elosztása természetesen nemcsak az ügyvédi kar szempontjából bír jelentőséggel, hanem adott esetben garanciális jellegű a következők folytán:

A kirendelésekkel kapcsolatban ugyanis nyilvánvaló, hogy mindhárom „oldalnak” más-más az érdeke:

- a minden terhelt, minden ügyben a legfelkészültebb, a leglelkiismeretesebb védőt szeretné;
- a nyomozóhatóság igyekszik azt a védőt választani (kirendelni), aki az eljárás menetét a legkevésbé akadályozza, „felesleges indítványokkal” nem húzza az eljárást;
- a bírák előnyben részesítik azokat az ügyvédeket, akiknek megjelenési fegyelme jó, sőt adott esetben rendelkezésre állnak a mulasztó ügyvéd rögtönös helyettesítésére is;
- az ügyvédi kar kettős hozzáállásáról fentebb már szoltam, e vonatkozásban már csak a kar azon részével foglalkozom, akik önként jelentkeznek a kirendelések ellátására, azaz már ma is mind több kirendelést látnának el szívesen és ha – amint azt az ügyvédség reméli – a kirendelési óradíj a következő években emelésre kerül, akkor egyértelműen előtérbe kerül, hogy a nem magas, de biztos bevételt jelentő kirendelések elosztása a védők szempontjából is igazságos legyen, azaz ne múljon személyes kapcsolatokon a kirendeléshez való hozzájutás. A védő személyének a hatóság eljáró tagja általi személy szerinti kijelölése (kirendelése) a kirendelő hatóság és az ügyvéd kapcsolatát adott esetben egyébként is megterhelheti a büntetőeljárástól idegen elemekkel.

Látható tehát, hogy a kirendelés intézményének megújulásához, a kitűzött cél – a kirendelt védő valódi hatékony érdemi védelmet nyújtson a terheltnek – a kirendelési díj szükségszerű emelésén túl a kirendelések elosztásának új rendszere nyújthat megoldást.

Egyetértek tehát mindazokkal, akik szerint el kell különülnie a kirendelés szükségességéről döntő hatóságnak a kirendelt védő személyét kijelölő szervezettől.

E vonatkozásban szóba jöhet az ügyvédi kamara, amelynek szerepétől azonban idegen ez a fajta, részben hatósági tevékenység, másrészt pedig ezzel az ügyvédi kamarák állami feladatot vennének át, melyhez nyilvánvalóan költségvetési forrást kellene átcsoportosítani, ami feleslegesen bonyolítaná az állami szervek és a köztisztviselők kapcsolatát.

De talán nem is kell sem a kamarát erre a feladatra átalakítani, sem nem kell új szervezetet létrehozni, hiszen az elmúlt évben megszületett és feltehetően tevékenységében folyamatosan erősödik az Igazságügyi Minisztérium jogi segítségnyújtó szervezete. Véleményem szerint ez a szervezet alkalmasnak látszik az eddigi tevékenységéhez közelálló új feladatra.

Az elképzelt és általam javasolt megoldás lényege tehát az, hogy a kirendelési óradíj 5.000.- Ft-ra történő felemelését követően a kamarák által összeállított névjegyzék a jogi segítségnyújtók megyei hivatalához kerülne. Idefutnának be – a mindenkori technikai feltételek szerinti legrövidebb úton – a kirendelő hatóságnak a kirendelés szükségességéről szóló határozatai. A hivatal az arányos elosztás szempontjaira tekintettel kijelölné a kirendelt védő személyét, amiről – minden elérhetőségi adattal együtt – tájékoztatná a terheltet és a hatóságot.

Természetesen mind a kirendelt védő személyének kijelölése, mind a terhelt és hatóságok értesítése szintén a már elmondottak szerinti rövid úton történne.

A központosított kirendelt védői jegyzéket vezető hivatal működtetné a védői ügyeleti rendszert is, és ezzel – kellő jogszabályi pontosítás után – talán a gyanúsított első kihallgatásán való védői jelenlét hosszú ideje megoldatlan problémájára is találnánk gyógyírt.

A hivatal a fentiekén túl:

- a) döntene a terhelt személyes költségmentességre való jogosultságáról;
- b) a védő részére előlegezné a szükségszerű költségeket, mint pl. a védő által választott tolmács díját a letartóztatottal való beszélők lebonyolítása esetén;
- c) a terhelt személyes költségmentességre való jogosultságának hiányában is biztosítaná a kirendelt védő részére az iratmásolatot, illetve annak költségét. (A hatékony védelem megkövetelése nyilvánvaló illúzió mindaddig, amíg a fegyveregyenlőség elvét sértve az állam saját költsége terhére nem gondoskodik arról, hogy az általa kirendelt védő rendelkezzen a védelem ellátásához elengedhetetlenül szükséges iratok másolatával.)

Nyilvánvaló, hogy a hivatal még számtalan igazgatási, technikai jellegű feladata mellett néhány érdemi feladatot is elláthatna és ezzel talán igenlő választ lehetne adni Kádár András Kristóf 2003-ban feltett költői kérdésére: „Az alapvető kérdés az, hogy lesz-e olyan szervezet, amely egymaga látja el a négy megjelölt funkciót, azaz a hatóság értesítése alapján gondoskodik a védő kirendeléséről, valamilyen formában nyomon követi a védői tevékenységet, felelős a kirendelt védői rendszer költségvetésének megtervezéséért és végrehajtásáért, és végül – adatokat gyűjtve, vizsgálatokat végezve – folyamatosan értékeli a rendszert.”

A kirendelt védő munkájának szakmai megítélése kizárólag az illető kamara feladata (joga és kötelessége lenne) továbbra is, hiszen a védői munkához elengedhetetlenül szükséges függetlenség csak így biztosítható.